

Леррі РОНАЙ,

orcid.org/0000-0002-3482-9656

*аспірант кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби
Державного закладу вищої освіти «Ужгородський Національний університет»
(Ужгород, Україна) lerri1993@gmail.com*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ ТА КОНФЕСІЙНОЇ РІВНОПРАВНОСТІ В УГОРЩИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Статтю присвячено дослідженню питання забезпечення релігійної свободи та конфесійної рівноправності в Угорщині після Першої світової війни. Автор здійснив аналіз впливу історичних подій, зокрема наслідків Першої світової війни на відносини між державою та церквою у країнах Європи. У даній статті автор зосереджує увагу на специфіку розвитку політичних процесів в Угорщині, що були зумовлені результатами Першої світової війни, політичною кризою в країні, контрреволюційними процесами та мали вагомий вплив на формування конституційних гарантій щодо релігійних свобод та вільного віросповідання. У статті автор надає короткі відомості про перші рішення контрреволюційного уряду Угорщини стосовно відновлення правової безперервності у відносинах між церквою і державою. Також, автором висвітлені важливі рішення угорського парламенту, зокрема скасування республіканського устрою в державі та обрання Міклоша Горті регентом. Автор характеризує політику перших років епохи Горті з точки зору свободи релігії, віросповідання й звертає увагу на негативні тенденції щодо обмежень конфесійної рівності в Угорщині. У статті також висвітлено політичні погляди Дьюлі Гембеша та описані перші прояви антисемітизму і німецького фашизму у церковній політиці його уряду. Автор звертає увагу на тотожність інтересів Угорської держави і прийнятих церков стосовно протидії поширенню більшовизму та Радянського Союзу. Водночас, наголошує на тому, що слабкість та обережність протестів з боку лідерів прийнятих церков щодо посилення радикальних ультра-правих, антисемітських напрямків державної політики відносно релігійних конфесій, зокрема іудейської, призвело до фактичного скасування забезпечення релігійної свободи та конфесійної рівноправності в Угорщині.

Для вирішення наукових завдань, що стосуються дослідження питання забезпечення свободи совісті та віросповідання в Угорщині після Першої світової війни у статті опрацьовано угорськомовні наукові праці з даної тематики.

Ключові слова: Угорщина, політика, церква, держава, свобода совісті, антисемітизм.

Lerri RONAI,

orcid.org/0000-0002-3482-9656

*Graduate Student at the Department of Ancient, Middle Ages and Premodern History of Ukraine
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) lerri1993@gmail.com*

ENSURING RELIGIOUS FREEDOM AND RELIGIOUS EQUALITY IN HUNGARY IN THE INTERWAR PERIOD

The article devoted to study the religious freedom and religious equality in Hungary in the interwar period. The author analyzes the impact of historical events, in particular the consequences of the First World War on relations between the state and the church in Europe. In this article, the author focuses on the specifics of the political processes in Hungary, which were due to the First World War, the political crisis in the country, counter-revolutionary processes and had a significant impact on the formation of constitutional guarantees of religious freedom and religion equality. In this article, the author provides a brief overview of the first decisions of the Hungarian counter-revolutionary government to restore legal continuity in church-state relations. The author also highlights important decisions of the Hungarian parliament, including the abolition of the republican system in the state and the election of Miklos Horthy as regent. The author characterizes the policy of the first years of the Horthy era in terms of freedom of religion, belief and draws attention to the negative trends in the restriction of religious equality in Hungary. The article also highlights the political views of Gyula Gembesch and describes the first manifestations of antisemitism and german fascism in the church policy of his government. The author draws attention to the identity of the interests of the Hungarian state and the accepted churches in counteracting the spread of bolshevism and the Soviet Union. At the same time, he points out that the weakness and caution of protests by church leaders against the strengthening of radical ultra-right, antisemitic policies in religious denomination, including Judaism, has led to the de facto abolition of religious freedom and equality in Hungary.

In order to solve scientific problems related to the study of freedom of conscience and religion in Hungary in the interwar period, the article deals with Hungarian-language scientific papers on this topic.

Key words: Hungary, politics, church, state, freedom of conscience, antisemitism.

Постановка проблеми. Автор свідомий того, що стаття досліджує тільки обмежений період у формування відносин між державою та церквою в Угорщині після Першої світової війни в контексті конституційних гарантій щодо релігійної свободи, вільного віросповідання та конфесійної рівноправності. Дослідження проблематики впливу державницьких політичних поглядів на процеси формування та утвердження гарантій щодо свободи віросповідання та рівності релігійних конфесій є важливим для розуміння тих політичних подій та рішень, що призвели до поширення антисемітських поглядів в Угорщині. Утиск окремих релігійних конфесій з боку держави призвела до скасування рівності прав релігійних конфесій в Угорщині.

Аналіз дослідження. Дослідження особливостей формування взаємовідносин держави і церкви в Угорщині після Першої світової війни, зокрема забезпечення конституційних гарантій щодо рівності церковних конфесій та свободи віросповідання вимагає детального опрацювання архівних матеріалів, наукових праць вчених-політологів, релігієзнавців та правників. Вивченню та аналізу специфіки формування державно-церковних відносин в Угорщині, зокрема у міжвоєнний період присвячено чималу кількість наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Палінчак М., Прітц П., Чизмадія А., Балог Ш., та ін.

Мета статті. Метою статті є аналіз особливостей конституційно-правового регулювання взаємодії держави і церкви в Угорщині після Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Тісна співпраця між державою та церквою з метою підтримки так званого капіталістично-напівфеодального ладу була на наш погляд історичною необхідністю, яка була заснована на тотожності інтересів з обох сторін. Зазначимо, що в інших буржуазних державах Європи відносини між державою і церквою характеризувалися більш-менш буржуазно-ліберальними тенденціями.

У західних державах-переможцях перехід від війни до миру не передбачав таких революційних перетворень, як в Угорщині. З іншого боку, у переможених країнах, таких як Австрія чи Німецька імперія, ми спостерігаємо процеси, коли буржуазія, яка повернулася до влади після революційних рухів, утворила коаліцію скоріше з соціал-демократичною, ніж з робочою партією, і в ліберально-демократичних конституціях, народжених у перші роки після війни, ще використовувалися

ліберальні гасла про свободу віросповідання, рівноправність релігійних конфесій і навіть йшлося про відокремлення церкви від держави, як викладено у програмах партій, що входили в коаліцію. Революції після 1917 року змінили переважно монархічні форми держави в Європі на республіканські, що позитивно вплинуло на формування змісту нових конституцій, де, під впливом революційних подій більш широко враховували права свобод». Хоча, слід зауважити, що на практиці, ліберальні гасла так і не здійснювалися, відокремлення не відбулося, й навіть якщо ліберальні заходи і були включені у тодішні конституції, їх реалізація вимагала серйозних компромісів. Тож, опісля проведеного певного аналізу ми можемо зробити висновок, що подібні процеси спостерігалися у більшості післявоєнних західних державах. (Balogh, Gergely, Izsák, Jakab, Pritz, Romsics, 1986: 67)

В Угорщині, одним із перших завдань контрреволюційної влади після повалення Угорської радянської республіки (21 березня – 6 серпня 1919 року) було відновлення правової безперервності у відносинах між церквою і державою, а також в усіх напрямках існування держави. Цьому заважали правові норми, видані Угорським радянським урядом, що вимагало «найнагальнішу необхідність їх скасування в адміністративному порядку». Тому, після падіння комуністичного режиму, 18 серпня 1919 року міністр культури заявив, що у відносинах між церквою і державою відновлюється стан, що існував до 3 жовтня 1918 року. Цим була відновлена правова безперервність. Важливо зазначити, що на відміну від інших європейських країн, обраний у січні 1920 року угорський парламент своїм рішенням ліквідував республіканський устрій в державі та обрав Міклоша Горті регентом. Важливо відмітити, що примас угорської католицької церкви Чернох від імені єпископства одразу привітав та підтримав регента Міклоша Горті. Необхідно також підкреслити, що у Конституції 1920 року зазначено таку класифікацію церков: прийняті та визнані церкви, які мали характер публічно-правового органу, та невизнані (терпимі) релігійні товариства, які могли діяти відповідно до закону про об'єднання (більші секти), або які не були визнані також приватними об'єднаннями (менші секти). Нарешті, були й ті, хто не входив до деномінації – атеїсти. Свою готовність до співпраці із урядом та новопризначеним регентом Міклошом Горті виявили також і лідери інших прийнятих церков. Така ж готовність до співпраці контрреволюційного уряду відслідковується й у відповіді регента

М. Горті примасу Черноху: «Релігійний моральний фундамент, - пише Горті - якому церква на чолі з Вашим Високопреосвященством завжди вірно служила, є єдиною основою для відбудови нашої бідної країни». (Csizmadia, 1966: 123)

Сфера дії ліберальних законів про свободу віросповідання (особливо закон 1895:43) формально була частиною правової безперервності у контрреволюційну добу. Перше десятиліття доби не принесло суттєвих змін у цій сфері. Водночас зауважимо, що політика перших років епохи Горті з точки зору свободи релігії чи конфесійної рівності легко вийшла за межі закону, що призвело до поступового скасування конфесійної рівності.

Проте, у цей період «консолідації» вважалося важливим підтримувати ліберальні закони, щоб заспокоїти західну демократичну громадську думку. За законом № XXII від 1926 року, у Верхній палаті поряд з католицькими, протестантськими, греко-католицькими первосвящениками отримали по одному місцю православний предстоятель і головний рабин іудеїв неологів, а за законом № XXX від 1929 року, у реорганізованих адміністративних комітетах приймали участь представники прийнятих конфесій відповідно до їх частки в комітеті, церковні податки стягувалися державними (міськими) виконавцями, як державний податок з усіх прийнятих конфесій, у допомозі селу однаково приймали участь пропорційно усі прийняті конфесії, а за статтями надзвичайних витрат держбюджету усі прийняті конфесії, хоч і не завжди пропорційно, користувалися державними пільгами з податкових грошей, зібраних з тих, хто не належав до них. Не варто дивуватися, що заклик відомого своїми радикальними поглядами Дьюлі Гембеша (1932-1936) (Gömbös Gyula) під час формування уряду у 1932 році, щодо відмови від антисемітизму та забезпечення релігійного миру, був розцінений угорською єврейською газетою «Рівність», як «забуття минулого» і можливістю «отримання країною нових друзів за кордоном».

Однак, цей так званий спокій зовсім припинився, коли німецький нацизм прийшов до влади в Центральній Європі, й ультра-праві рухи відчували свою силу. (Pritz, 1982: 64)

Теоретичне підтвердження цієї зміни можна знайти в правовому висновку, наданому примасу професором університету в Будапешті Палом Андялом, в якому він пояснює, що хоча «свобода релігії безсумнівно, одна із складових нинішньої сучасної концепції верховенства права, не тільки ліберальної, а й взагалі, її тлумачення та обмеження розповсюдження ... вимагає великої

обережності і мудрості». Всю проблему релігії не слід розглядати просто, як приватну справу, а тим більше гадати, що «свобода віросповідання та переконань, яка є однією зі свобод окремих громадян, має таке ж значення як і рівність прав окремих конфесій». На думку Андяла, навіть якщо спиратися на так звані законодавства з церковної політики, слід враховувати, що не лише між прийнятими і визнаними конфесіями, а й між окремими прийнятими конфесіями є досить значні конституційні, адміністративно-правові, майново-правові, державно-фінансові відмінності. Такі відмінності дуже добре прослідковуються на прикладі іудейської конфесії, після прийняття якої (закон 1895 :42.) спостерігається цілий ряд відмінностей щодо правового статусу у порівнянні з християнськими конфесіями чи релігіями (у тому числі при утворенні нових помісних церков та релігійних громад, у питаннях запиту державної допомоги, поховання, вибору пасторів, заповнення високопоставлених посад»). (Pritz, 1982: 72)

Такі правові висновки консервативного за поглядами Пала Андяла також засвідчують, що церковна політика правлячого класу знаходилася напередодні змін, а антисемітизм німецького нацизму знайшов тут родючий ґрунт. Дійсно, невдовзі в Угорщині почалися переслідування іудейської конфесії, зокрема й охрещених євреїв. Переслідування, в першу чергу, були направлені не на конфесію в цілому, а обмежувалися у першу чергу особисті та громадянські свободи. Слід зазначити, в Угорщині під час дуалізму іудейська конфесія, течії та представництва не становили єдину організацію. За королівським рішенням від 30 липня 1868 року всі іудейські конфесії та їх представництва були закликані у грудні цього ж року на об'єднаний Конгрес. Конгрес ставив на меті створення єдиної організації, однак не всі учасники підтримали можливість такого рішення, що призвело до розколу й створення окремих іудейських течій. Таким чином, в Угорщині, іудейська конфесія розділилася на три частини, тобто на три течії - неологів, ортодоксів й так званих *status quo ante* - тих, хто не визнав розколу, що стався на Конгресі. Слід зазначити, що релігійна громада *status quo ante*, в епоху Горті не мала статусу об'єднаної організації. Тому, 24 жовтня 1927 року в Будапешті вони прийняли єдиний організаційний статут, що був ухвалений Міністром релігії та народної освіти за № XXXV 847/1928. II.

Далі, більше, Закон № 1942:8 «Про обмеження статусу іудейської релігійної конфесії» анулював (припинив) дію закону 1895 р.:42. чим позбавив іудейську конфесію її прийнятого статусу,

позбавив також державної допомоги, заборонив вступ вірників до іудейської конфесії. (Beránné, Hollós, 1977: 115)

В обґрунтуванні даного рішення підлягали критичі законодавці, які прийняли закон 1895 року, через що іудейська релігія була оголошена прийнятою релігією, хоча було б цілком достатнім, оголосити її визнаною. Також в обґрунтуванні знаходимо посилання й на те, що, до членів іудейської конфесії були застосовані численні обмеження у той час, коли права осіб, що належали до цієї віри були не обмежені, сама «іудейська конфесія все ще знаходилася під привілейованим статусом, який за нашим правом належить прийнятим церквам. Важливо зауважити, що обмежувальні положення проти єврейства не викликали рішучих заперечень з боку священства інших конфесій. Власне, тільки щодо охрещених євреїв звучали голоси проти окремих обмежувальних законів й вимоги до гуманного виконання законів.

Слід зауважити, що обмеження конфесійної рівності не знайшли відлуння у керівників прийнятих церков. Коли пропозиція обговорювалася у Верхній палаті, жоден з первосвящеників християнських церков не виступив, й окрім виступів, що можна вважати не предметними, Верхня палата проголосувала за усі рішення без обговорення.

Відносини між державою та прийнятими конфесіями були непорушними протягом усієї контрреволюційної епохи Горті. Католицькі первосвященики та Ватикан бажали реставрації правління Габсбургів, і тому до особи М. Горті спочатку ставилося дещо упереджено, але згодом, враховуючи опір Великої та Малої Антанти, реставрацію Габсбургів було

відкладено «до кращих часів». Представники угорського уряду, які часто бували у Римі, налагоджуючи зв'язки з фашистською Італією, не проминули налагодити тісніші зв'язки також і з Ватиканом. Зокрема, у рік проведення Євхаристичного конгресу, що відбувся в Будапешті в 1938 р., поглибилися стосунки між угорськими ультраправими лідерами та папським легатом в Угорщині, кардиналом Пачеллі, державним секретарем, а пізніше і з Папою Пієм XII. Тотожність інтересів, особливо стосовно щодо поширення більшовизму, співробітництво проти Радянського Союзу, викликало необхідність припинення конфронтації напередодні Другої світової війни. (Csizmadia, 1966: 131)

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що правове врегулювання відносин між державою та церквами (конфесіями) в епоху М. Горті не змінилося за своєю суттю, порівняно із ст. XX Закону від 1848 р. про релігійну політику та у її подальшій редакції за 1895 р. Цими актами на законодавчому рівні забезпечувалася повна свобода віросповідання та совісті. Оскільки сепарація не відбулася, замість неї сформували *систему трьохфазної координації конфесій*. Згідно неї, конфесії поділялися на три категорії: традиційні конфесії, визнані конфесії та невизнані або терпимі конфесії. Принципову відмінність між ними бачимо у ставленні до них держави. Законодавство епохи М. Горті змінило ситуацію тільки з одного приводу. Внаслідок, прийнятих у період між 1938 та 1941 рр. т. зв. єврейських законів, за правовим поданням 1942 р. іудейська конфесія була понижена до визнаних конфесій, що призвело до скасування рівності прав релігійних конфесій в Угорщині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Balogh S., Gergely J., Izsák L., Jakab S., Pritz P., Romsics I. Magyarország a XX. században. Második kiadás. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1986. 534 old.
2. Beránné Nemes É., Hollós E. Megfigyelés alatt...Dokumentumok horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977. 487 old.
3. Csizmadia A. A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy – korszakban. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. 442 old.
4. Pritz P. Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-1936. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982. 309 old.

REFERENCES

1. Balogh S., Gergely J., Izsák L., Jakab S., Pritz P., Romsics I. Magyarország a XX. században. [Hungary in the XX century]. Második kiadás. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1986. 534 old. [in Hungarian]
2. Beránné Nemes É., Hollós E. Megfigyelés alatt...Dokumentumok horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944). [Under surveillance ... Documents from the operation of the horthyst secret police (1920-1944). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977. 487 old. [in Hungarian]
3. Csizmadia A. A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy – korszakban. [The development and practice of legal relations between the Hungarian state and the churches in the Horthy–era]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. 442. [in Hungarian]
4. Pritz P. Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-1936. [Hungary's foreign policy during the prime minister Gömbös Gyula 1932-1936.]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982. 309 old. [in Hungarian]